
LÄHDEVIITTEET

SAVO JA SEN VARHAISET ASUKKAAT

SAVILAHTI – SAVOLAHTI – SAVO (s. 269–272)

- 1 *FMU* 313, lukutavat tarkemmin *ST* I 205 (s. 439, 442, 448). Käsikirjoituksista *Friedlaender* 1946, 97–128, 136–137.
- 2 *FMU* 4901, 4909, 5529.
- 3 *REA* 52, 90, 211, 252, 475, 506, 510, 521, rubriikeissa lisäksi 358.
- 4 *FMU* 2661, 2903.
- 5 *FMU* 4651, 4842, 4853, 4883, 5921.
- 6 *Westerholm* 1926, 86.
- 7 Edellä mainittujen lisäksi myös *BFH* 1, 9. Samaa tavoittelee Stureinkronikan *Sawalax*. *FMU* 4637, 4656.
- 8 *Rinne* 1947 d, 83–87; *Wirilander* 1982, 60.
- 9 *ASKO* 1, 22.
- 10 *FMU* 2162, 3001 (s. 93), 3439, *BFH* 1, 133.
- 11 Prof. *Pertti Virtaranta* on tästä minulle ystävällisesti huomauttanut.
- 12 *Kettunen* 1930, 207 n. 1. *Kettunen* 1947, 60; *Nissilä* 1975, 152–157, 282; *Vahtola* 1980, 366–367.
- 13 *Vahtola* 1983, 272, selittää Sauvo-nimen pohjaltaan muinaisgermaaniseksi.
- 14 *Teitti*, 87, 93, 99, 237, 314.
- 15 *Lappalainen* 1961 I, 63.
- 16 *Lappalainen* 1970–71 I:1, 170, 179, 268–270 esittää enemmänkin *Savo*-nimiä, joista ainakin *Savoisalonmaa* s. 299 on väärin luettu (p.o. *Savisalmenmaa*).
- 17 *Rissanen* 1927, 57; *Lehtonen* 1967, 405, *Räisänen* 1981, 72.
- 18 Vrt. *Vahtola* 1980, 100, joka selittää *Savo*-nimet yleisesti hämäläisten antamiksi.

SAVON VÄESTÖAINEKSET MUINAISTUTKIMUKSEN JA KIELITIETEEN VALOSSA (s. 272–275)

- 1 *Rinne* 1947 a, 20–38.
- 2 *SKES* 4, 277: *Lappi*; *Huurre* 1979, 153–154; *Salo* 1981, 373; *Valonen* 1984, 82, 84.

- 3 *Kettunen* 1930, 113, 139, 201, 206; *Ruoppila* 1955, 7–9; *Rapola* 1969, 36–39, 96–97; *T. Itkonen* 1984, 348, 352 katsoo savolaismurteiden syntyneen muinaiskarjalaisen ja muinaishämäläisen murteen sekoituksesta.
- 4 Savolaisen paikannimistön lähteitä ovat ennen kaikkea Savon vanhin verollepanomaakirja vuodelta 1561 (VA 6331 a), Säämingin ja Rantasalmen osalta sen vanhempi käsikirjoitus (VA 6345 b) sekä niitä täydentävä maantarkastuskirja vuodelta 1664 (VA 8646). Varsin runsaasti paikannimiä on myös tämän kirjoittajan julkaisemissa Savon vanhimmissa tuomiokirjoissa, *SVTK I*. Ensin mainitusta lähteestä useimmat kielimiehet ovat käyttäneet niitä poimintoja, joita *Ojansuu* 1915 on tehnyt. Niissä on jonkin verran lukuvirheitä eikä mainittua parempaa käsikirjoitusta ole juuri lainkaan käytetty.
- 5 *Ojansuu* 1910, 88–91; *Ojansuu* 1915, 7–8; *Kettunen* 1930, 104; *Turunen* 1959, 36–37, 47.
- 6 *SVTK I*, 141; *Ojansuu* 1910, 99–100; *Ojansuu* 1915, 1–2; *Turunen* 1959, 18.
- 7 *SVTK I*, 5; ak 672; *Pirinen* 1982, 122.
- 8 *Ojansuu* 1910, 110–116; *Ojansuu* 1915, 34–35; *Kettunen* 1930, 107, 125, 133; *Ruoppila* 1955, 80–82; *Turunen* 1959, 107, *Ojansuun* mainitsevat *Haton ahon maa* ja *Ossa* on väärin luettuina poistettava. Seuraavat nimet (s. 100–101) eivät kuulu *ts:n* edustukseen, vaan on normalisoituina luettava Määtänpelto, Puuton mäki ja Puutosmäki.
- 9 *Ojansuu* 1915, 9–10, 21; *Westerholm* 1926, 98; *Kettunen* 1930, 107–108; *Ruoppila* 1955, 74–76; *Turunen* 1959, 95–101. Useimmat *Ojansuun* mainitsevat poikkeustapaukset ovat erheellisiä; esim. *Käyrästen niemi* on *Käiväraisten niemi*; VA 6345 b: 23 v., 46.
- 10 *Ojansuu* 1910, 101; *Kettunen* 1930, 103–104, 112–113; *Turunen* 1959, 218.
- 11 *HFH I*, 247; *SVTK I* s. IX n. 13, 110; *BFH* 3, 285; *Ojansuu* 1910, 105; *Kettunen* 1930, 120–123; *Turunen* 1959, 300; *Rapola* 1969, 83.
- 12 *Ojansuu* 1910, 105.
- 13 *Kettunen* 1930, 139; *Kettunen* 1947, 82.

LAPPALAISET – VÄISTYVÄ VÄESTÖAINES (s. 275–281)

- 1 *Pärnänen* 1947, 52; *Lappalainen* 1970–71 I:1, 104–105.
- 2 *T. I. Itkonen* 1948 I, 103.
- 3 *Paasonen* 1889, 113–114 mainitsee täältä muitakin Lappi-nimiä.
- 4 *Paasonen* 1889, 109–100, 113; *Manninen* 1953, 59.
- 5 *Poppius* 1957, 15; *Lappalainen* 1961 I, 58–59, 73, 166–168, 183–184. Maantarkastuskirja (jk 850) sijoittaa Lappalanniemen toisin kuin *Lappalainen*.
- 6 *Lappalainen* 1970–71 I:1, 98–102. Lapinsaari on väärin luettuna poistettava.
- 7 *Pelkonen* 1902, 12.
- 8 *Pelkonen* 1902, 10–11.
- 9 *Wegelius* 1878, 115, 128, mainitsee mm. eteläisellä Kallavedellä sijaitsevan Lapinsalon.
- 10 *T. I. Itkonen* 1948 I, 93; *Rissanen* 1927, 44–45; *Räisänen* 1981, 27.
- 11 *T. I. Itkonen* 1948 I, 100.
- 12 *Manninen* 1953, 59.
- 13 *T. I. Itkonen* 1948 I, 99, 104, 106; *Lappalainen* 1961 I, 58–60, *Kiviniemi* 1985, 105.
- 14 *Lappalainen* 1970–71 I:1, 95, 98, 100; *Pirinen* 1982, 291.
- 15 *Rissanen* 1927, 47–48, *T. I. Itkonen* 1948 I, 98–100, 104–106; *Räisänen* 1981, 29–30.
- 16 *BKVL I*, 38–39; *Tegengren* 1953, 240–243.
- 17 *K. Vilkuna* 1960, 412, 414; *K. Vilkuna* 1971, 221–228; *Gallén* 1968, 30; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 290–291; *Räisänen* 1981, 30.
- 18 *Rissanen* 1927, 55; *Soininen* 1961, 55; *Lappalainen* 1970–71 I:1, 106, 202.
- 19 *Wegelius* 1878, 121; *Gebhard* 1889, 1; *Rissanen* 1927, 44–47, 65, 73; *T. I. Itkonen* 1948 I, 94, 98; *Räisänen* 1981, 78–79, 83, 103.

- 20 VA 6133: 100 v., 106 v., 6133a: 8–9 v., 13 v., 32; 6134:6.
 21 *T. I. Itkonen* 1948 I, 68.; *K. Vilkkuna*, 1971, 24–28.
 22 *Gebhard* 1889, 2; *Pärnänen* 1947, 41; *Pirinen* 1982, 329, 844 n. 1.

HÄMÄLÄISTEN ERÄRETKEILYN JA ASUTUKSEN JÄLKIÄ (s. 281–285)

- 1 *Kettunen* 1947, 66–67; *Pärnänen* 1947, 43–49.
 2 *Manninen* 1953, 16–18; *Lappalainen* 1961 I, 61–67; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 127–129; *Mönkönen* 1968, 15–17.
 3 *Favorin*, s. a., 19–36; *Suvanto* 1986, 60–61.
 4 *Manninen* 1953, 55–56.
 5 *Wirilander* 1982, 130–136.
 6 *Poppius* 1957, 678, 684 sijoittaa toisen arviokunnan Kilpolaan.
 7 *Poppius* 1957, 674.
 8 *Grotensfelt* 1931, 269.
 9 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 129, 224, 346–351, 355; *Vahtola* 1980, 171–176.
 10 *Lappalainen* 1967, 101, 359, 361.
 11 *Lehtonen* 1967, 407–408; *Vahtola* 1980, 164–168.
 12 *Soininen* 1961, 90, 359, 361, 373.
 13 *Rissanen* 1927, 51; *Soininen* 1961, 338, 341.
 14 VA 6140:64; *Lappalainen* 1961 I, 64–65, 141, 198–199; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 105–106; *Suvanto* 1985, 787–794, 808–814.
 15 *Ronimus* 1906, 36.
 16 *Voionmaa* 1947, 214–215; *Vahtola* 1980, 98–100, 181–182; *Vahtola* 1986, 95–98.
 17 *Ronimus* 1906, 38; *Nissilä* 1975, 156.

KEITÄ OLIVAT SAVON KARJALAISET? (s. 285–288)

- 1 *FMU* 15; *Sarvas* 1979, 33–35, 38–39, 44–45; *Suvanto* 1986, 50–52, 57, 61–64.
 2 *Salo* 1957, 51–53.
 3 REA 510; *Teitti*, 158.
 4 *Lappalainen* 1961 I, 201.
 5 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 182, 184, 193.
 6 *Soininen* 1961, 363, 372.
 7 Vrt. *Vahtola* 1980, 317 ja *Vahtola* 1986, 108, joka kuten Häme-nimien kohdalla esittää kartalla nykyisen nimenkeruun tuloksena tavatun nimistön. Silloin tulevat mukaan myös myöhemmin syntyneet asutusnimet.
 8 *Lappalainen* 1961, 447, 452, 455, 458.
 9 *Soininen* 1961, 380; *Räisänen* 1981, 72; *Pirinen* 1982, 752, 755.
 10 *Manninen* 1953, 45; *Soininen* 1961, 302 (nimi luettava Äkräväinen); *Pirinen* 1982, 230.
 11 VA 6133: 73 v.; ak 1776.
 12 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 383.
 13 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 179, 182, 258, joka mainitsee muitakin Venäjä-nimiä.
 14 *Soininen* 1961, 358.

LIITTYMINEN RUOTSIN JA LÄNNEN KIRKON VALTAPIIRIIN

NOVGORODIN ALAINEN POGOSTA (s. 289–292)

- 1 *FMU* 67; *Rosén* 1945, 12–13; *Ruuth* 1947, 202–204.
- 2 *Kirkinen* 1963, 87–91.
- 3 *K. Vilkuna* 1964, 11–23.
- 4 *Pirinen* 1982, 661.
- 5 *Nissilä* 1975, 195; *Pirinen* 1982, 473.
- 6 *Pälsi* 1938, 30, 41; *Rinne* 1939, 14–15; *Westerholm* 1930, 33–40.
- 7 *Rinne* 1947, 94; *Poppius*, 24–25; *Pirinen* 1982, 555.

ROOMALAISKATOLISEN KIRKKOPITÄJÄN ALKUVAIHEET (s. 292–296)

- 1 *REA* 52; *Pirinen* 1962, 141–155; *Pirinen* 1982, 563–566.
- 2 *REA* 90.
- 3 *REA* 186; *Pirinen* 1962, 121.
- 4 *REA* 211.
- 5 *REA* 475; *Rinne* 1939, 10–13; *Rinne* 1947 d, 92; *Wirilander* 1982, 51–52.
- 6 *Salo* 1957, 53.
- 7 *Pirinen* 1981, 30–31.
- 8 *Koski* 1967, 145, 149–155, 169–170, 178, 184–185, 189, 191, 201–203, 222–223; *Pirinen* 1982, 598–601.

PÄHKINÄSAAREN RAUHAN RAJA SAVOSSA (s. 296–302)

- 1 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 224–225.
- 2 *Gallén* 212, liite C.
- 3 *Pirinen* 1966, 6.
- 4 *Jaakkola* 1926, 213–223; *K. Vilkuna* 1960, 407–422; *Gallén* 1968, 87–102, 197–199.
- 5 *ST I* 2056 (s. 448–449), jossa on myös myöhempien jäljennösten tekstivariantit.
- 6 *K. Vilkuna* 1960, 411–412; *Kirkinen* 1976, 19–23; *Julku* 1987, 112–115. *Rosén* 1949, 168 tulkitsee rajapaikan Säimenensaloksi.
- 7 *Jaakkola* 1926, 220; *Oja* 1952, 147–148; *K. Vilkuna* 1960, 415–416; *Lehtonen* 1967, 408; *Gallén* 1968, 64–65; *Kirkinen* 1976, 24.
- 8 *VA* 6157: 9 v.; 6287: 21; *J.W. Ruuth*, 1908, 16–17.
- 9 *Jaakkola* 1960, 416; *Räisänen* 1981, 37–39.
- 10 *Jaakkola* 1926, 221–223; *K. Vilkuna* 1960, 418–423; *Gallén* 1968, 98–102; *Pirinen* 1982, 27–28.
- 11 *Jaakkola* 1926, 221–222; *Räisänen* 1981, 38–39.
- 12 *VA* 6133a:32; ak 1770, 1771, jk 514; *Soininen* 1961, 316–317.
- 13 *Nissilä* 1964, 79–82; *Gallén* 1968, 10–11, 101–102; *Julku* 1987, 138–141.
- 14 *Julku* 1985, 98–99; *Julku* 1982, 148–149. Vrt. jk. 1675; *Soininen* 1961, 280.

- 15 *Rosén* 1949, 167–170.
- 16 *Gallén* 1968, 87–102. Akonveden suulla 1540-luvulla asunut Hämmäläinen riittää tuskin kuitenkaan todisteeksi vanhasta hämmäläis-karjalaisesta vastakohtaisuudesta täällä. *Soininen* 1961, 90, 373.
- 17 *Kirkinen* 1976, 18.
- 18 *Kirkinen* 1976, 25–26.

SÄÄMINGINSALON ARVOITUS (s. 302–305)

- 1 ak 945 (kuva *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 293); VA 6345 b: 7 v.; *Saunlaxi*; jk 1435: *Safvilaxi*, *Jaakkola* 1926, 215–218; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 288–290, 296–298. Kumpikin tutkija on vetänyt keskusteluun myös nimiä, jotka ovat Sammal-alkuisia.
- 2 *FMU* 698; *REA* 187, 192, 193.
- 3 *FMU* 313, 460; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 276, 300, 308–319.
- 4 Vrt. *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 317–318.
- 5 *K. Vilkuna* 1960, 410–413.
- 6 *Pelkonen* 1902, 15–17; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 293–308. Että Säaminginsalolla tarkoitetaan juuri Kerimäen saarentoa, näkyy verollepanomaakirjan ilmoituksesta, että Hanhisalo Rantasalmen puolelta katsottuna sijaitsee Säaminginsalossa (ei niin, että Säaminginsalo on Hanhilahdessa). Vrt. tesktivariantteja VA 6345 b: 23 v.; ak 1156; jk 1295. Vrt. *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 300, 303–304, jossa luettu kuvatekstejä väärin, sekä *Kirkinen* 1976, 19, 21.
- 7 *Huttunen & Simola* 1986, 43.
- 8 *REA* 354, 358.

ITÄRAJA TYÖNNETÄÄN KAUEMMAKSI (s. 305–307)

- 1 *Gallén* 1968, liite A.
- 2 *Gallén* 1968, 104–107; *Kirkinen* 1976, 31–33; *Pirinen* 1982, 30–36; *Julku* 1987, 212–218.
- 3 *Gallén* 1968, 211, liite B; *Pirinen* 1982, 30; *Kirkinen* 1976, 32 kiistää tämän luettelon keskiaikaisen pohjan, mutta tulkitsee sen päätöskohdan erheellisesti Kaatamontaipaleeksi. Vrt. *Julku* 1987, 218–222.
- 4 *FMU* 1064.
- 5 *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 185.

PITÄJÄSTÄ MAAKUNNAKSI

HÄMEEN VASTAINEN RAJA VAHVISTETAAN (s. 308–310)

- 1 *Kerkkonen* 1962, 243–246; *Suvanto* 1973, 184–188; *Vahtola* 1980, 97–99; *Suvanto* 1986, 54–62; *Julku* 1987, 24–54.
- 2 *FMU* 1361; *REA* 352.
- 3 *FMU* 2502; *Favorin* s. a., 21. 39–40; *Suvanto* 1987, 52–53.
- 4 *Pirinen* 1982, 14 erheellisesti Mieskonmäki.

- 5 *A. Vilkuna* 1953, 8.
 6 *Jaakkola* 1926, 76; *K. Vilkuna* 1960, 419; *Gallén* 1968, 96–99; *Räisänen* 1981, 43–45.
 7 *A. Vilkuna* 1953, 8–11; *Niitemaa* 1955, 399–400; *K. Vilkuna* 1960, 420–421; *Gallén* 1968, 184–185; *Julku* 1985, 107.

KAARLE KNUUTINPOIKA HEIMORIIDAN RATKAISIJANA (s. 310–322)

- 1 *Jaakkola* 1954, 54, 56; *Räisänen* 1981, 47.
 2 *Federley* 1933, 59–60.
 3 *REA* 510; *FMU* 2597; *BFH* I, 94.
 4 *FMU* 2661.
 5 *Jaakkola* 1926, 62; *Federley* 1933, 62–64; *Lappalainen* 1961 I, 75–76.
 6 Rajapaikoista vanhemman kirjallisuuden lisäksi *Federley* 1933, 64–75; *Lappalainen* 1961 I, 76–80; *Gallén* 1968, 176–184; *Räisänen* 1981, 46–52; *Kiviniemi* 1985, 111–113; *Pirinen* 1982, 14–18; *Julku* 1987, 195–205. Olen vaihtanut Vehkalammen Väkrälampiin ja korjannut Säpesjoensuun nimen.
 7 *FMU* 2963.
 8 *Jalkanen* 1892, kartta; *Niitemaa* 1955, 400–401; *Gallén* 1968, 183–185; *Kiviniemi* 1985, 113.

NAAPURUUSSUHTEET LÄNSIRAJALLA (s. 322–325)

- 1 *BFH* I, 8–9; *Niitemaa* 1955, 375.
 2 *REA* 510; *Niitemaa* 1955, 348–358, 401; *Mönkkönen* 1968, 26–27, 33, 40, 103, 107–108, 118–119; *Pirinen* 1982, 93–94.
 3 *FMU* 2597, 3001 (s. 86), 4927, 5005; *BFH* I, 94; *Federley* 1933, 64–68, *Suuronen* 1937, 93–112; *Manninen* 1953, 20–22; *Mönkkönen* 1968, 27–28, 78–79, 81–82.
 4 *Paasonen* 1889, 101–102; *Manninen* 1953, 19, 25–26, 39–40.
 5 *Niitemaa* 1955, 385–386, 396–399.
 6 *FMU* 2162, 3001 (s. 93), 3439; *Ojansuu* 1910, 93; *Ojansuu* 1915, 2–5, 32.
 7 *FMU* 6487; *Manninen* 1953, 53, 68; *Saloheimo* 1966, 29–31; *Pirinen* 1982, 116–117. Armisvesi (ak 931) ei ollut vielä asuttu.
 8 *Saloheimo* 1950, 33.
 9 *Lappalainen* 1961 I, 75, 90–92.
 10 *Soininen* 1961, 339, 342.
 11 *FMU* 2375, 3053; *BFH* I, 96; *Kerkkonen* 1961, 15–16, 24–26, *Suvanto* 1972, 212–213, *Gallén* 1968, 184 n. 39, *Räisänen* 1981, 45–46, 64–66.
 12 *Vahtola* 1980, 164–168, 184–185.
 13 *BKVL* I, 34; *Wegelius* 1878, 114; *Aspelin* 1894, 154–155. Vanhimmissa verollepanomaakirjassa on *Meteli*-nimiä vain *Metelinsaari* (ak 138) Ristiinan Hangastenmaalla ja *Metelinkangas* (ak 888) Juvan Matilassa, myös *Paasonen* 1889, 102. Nämä eivät voi olla hämäläistaistelujen muistoja, vaan liittynevät itärajan takaa tulleihin vainolaisiin.

SUURPITÄJÄN JAKAMINEN (s. 325–323)

- 1 *REA* 506; suomeksi *Poppius* 1957, 29–30.
 2 *REA* 509, 510.
 3 *REA* 521.
 4 *REA* 475.

OLAVINLINNAN SUOJASSA

OLAVINLINNAN RAKENTAMINEN (s. 330–336)

- 1 FMU 3244.
- 2 FMU 3357, 3362; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 30–31.
- 3 FMU 3541.
- 4 FMU 3628.
- 5 *Stockholms stads tänkeböcker* 1483–1492, 32–33; *HFH* 4, 223.
- 6 *BFH* III, 102.
- 7 FMU 3733; *Sinisalo* 1962, 10.
- 8 FMU 3880; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 38–44.
- 9 Rinne 1947 d, 135–149; *Sinisalo* 1962, 10–15; *Sinisalo* 1976, 8–11.
- 10 *Lappalainen* 1970 I: 1, 272, 282, 318–319 näyttää pitävän tällaisia nimiä jo linnaa vanhempina.
- 11 *HFH* I, 308; Rinne 1947 d, 132–135; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 282; *Julku* 1987, 231.

SAVOLAISTEN PUOLUSTUSTAISTELU (s. 336–339)

- 1 FMU 4161.
- 2 FMU 4396; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 49–55.
- 3 FMU 4475.
- 4 FMU 4625, 4626, 4651.
- 5 FMU 4656.
- 6 FMU 4692, *Pohjolan-Pirhonen*, 1973, 67–92.
- 7 FMU 4819.
- 8 FMU 4847.
- 9 FMU 4842, 4847, 4852; *Gallén* 1968, 110.
- 10 FMU 4883; *Ronimus* 1906, 47; *Gallén* 1968, 104–105; *Kirkinen* 1976, 55.

RIITARAJA JA ”VÄÄRENNETTY” RAJA (s. 339–341)

- 1 FMU 4883; *Gallén* 1968, 214, (liite E); *Kirkinen* 1976, 61. Vrt. *Julku* 1987, 238–239, 254–256. Muistiinpano rajoista on kylläkin vasta 1500-luvun alkupuolelta, mutta vuoden 1500 tienoo on ainoa ajankohta, jolloin venäläisten tiedetään panneen riitarajoja syvälle Savoan.
- 2 *Ronimus* 1906, 38–39, 42–43, 47.
- 3 FMU 5075, 5633; *Gallén* 1968, 33–36, 111; *Julku* 1987, 240–244.
- 4 *ST* I 205, s. 451–454, oikea palsta. Koska vanhemman kopion rajaluettelo on aukollinen, on otettava huomioon ns. Kankaisten kopion variantit. *Gallénin* julkaisema luettelo CA on tämän luettelon latinalainen variantti. *Friedlaender* 1946, 123–125; *Gallén* 1968, 47, 213.
- 5 FMU 4901; *Suvanto* 1952, 96.
- 6 FMU 4949.

SAVON TURVALLISUUS UNIONIKRIISIN AIKANA (s. 342–343)

- 1 FMU 5369.
- 2 FMU 5446.
- 3 *Gallén* 1968, 48–50 ja 212, liite C. Olen aikaisemmin (*Pirinen* 1982, 825, n. 13) tukenut tämän luettelon keskiaikaisuutta. Täsmennän tätä siten, että katson sen olevan 1500-luvun ensi vuosikymmeniltä. Ortografisten havaintojen ohella tätä ajoitusta tukevat tekstiin lisätyt merkinnät siitä,

milloin rajaluettelossa siirrytään Jääsken ja sitten Savon puolelle, mutta jälkimmäinen merkintä on ylivedetty. Poisto johtunee siitä, ettei Jääsken ja Savon välinen raja vuoden 1514 rajankäynnin jälkeen enää ollut Torsanjärvessä. Näin ollen on epäiltävä sitäkin, onko luettelo E (*Gallén* 1968, 214–215) jo Bielken ajalta.

- 4 *FMU* 5518, 5530, 5536, 5540, 5541, 5543, 5602, 5605, 5610, 5612, 5613, 5615, 5617; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 129–134.
- 5 *FMU* 5652, 5659; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 134.
- 6 *FMU* 5896; *Pohjolan-Pirhonen* 1968, 136–137.
- 7 *FMU* 6053; *Pohjolan-Pirhonen* 1968, 139–141.

RAJARIITA JÄÄ PERINNÖKSI UUDELLE AJALLE (s. 343–344)

- 1 *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 142–149.
- 2 *Hjärne* (utg.) 1884, 114; *GR* 3, 149, 430; *ST* 4, 82; *FMU* 6290, 6291, 6298; *Gallén* 1968, 112–113; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 432; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 161–163; *Kirkinen* 1976, 73. Kirjoitustapojen horjuvuuden vuoksi kaikkien saarten indentifiointi ei ole varma. *Gallén* on ilmeisesti oikeassa siinä, että Uusivesi (Nywatni, Aqua nova) on Vuoksella eikä Savossa. *Vähäsarij*, *Wehasari* ei voi olla Vähäsaari, koska Savon paikannimissä esiintyy *Pieni* eikä *Vähä*. Vrt. *Julku* 1987, 249–250.
- 3 *GR* 11, 196–197; *HFH* 8, 22.

KOLMAS KIRKKOPITÄJÄ SAVOON (s. 344–348)

- 1 *REA* 694; *Pirinen* 1956, 386–389.
- 2 *FMU* 5442; *Pirinen* 1956, 190; *Nordman* 1965, 543–544; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 323, 335–338.
- 3 *FMU* 5782, 6346.
- 4 *Pirinen* 1958, 190.
- 5 *VA* 6 a: 106 v.–107 v.
- 6 *Pirinen* 1982, 554–555.
- 7 *HFH* 9, 380–381.
- 8 *Wirilander* 1982, 115; *Pirinen* 1982, 578–579.

SAVO OMAKSI LINNALÄÄNIKSI (s. 348–350)

- 1 *Pirinen* 1945, 263; *Pirinen* 1982, 42, 68, 481.
- 2 *Stockholms stads tänkeböcker* 1483–1492, 32.
- 3 *Pirinen* 1982, 20–21; vrt. *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 176–177.
- 4 *HFH* 4, 344; *BFH* 3, 56–57; *Pirinen* 1945, 263; *Pirinen* 1982, 406. *Eerik Flemingin maakirjat*, 145–146.
- 5 *GR* 9, 121–122, 164–165, 176, 178, 273–274; *Pohjolan-Pirhonen* 1973, 158–176.
- 6 *GR* 10, 255, 273–275; *GR* 11, 371; *Pirinen* 1982, 42.

SAVON YHTEISKUNTA KESKIAJAN PÄÄTTYESSÄ

PAIKALLISHALLINTO UUDISTUU (s. 351–355)

- 1 *ASKO* I, 40; *GR* 11, 371.
- 2 *VA* 4: 64–64 v., 66, 442; *ASKO* II, 30; *HFH* 1, 249; *HFH* 6, 307.

- 3 VA 1: 42; *Pirinen* 1945, 261.
 4 *FMU* 5782. Vrt. *BFH* 3, 53, jossa edelleen *Safflax* v. 1535.
 5 *GR* 10, 255; *GR* 11, 372; *GR* 12, 84; *Pirinen* 1982, 434.
 6 *FMU* 5444; *SUFH* 3, 41–42; *Ramsay* 1909–16, 484.
 7 *Melander* 1908, 39–40; *Grottenfelt* 1931, 12.
 8 VA 5: 205, 209, 214, 219, 225; 6134: 4, 5 v.–6, 9–9 v., 11–11 v.; *Pirinen* 1982, 727–729.
 9 VA 5000.
 10 *FMU* 6293; *Eerik Flemingin maakirjat*, 145–146; *Pirinen*, SVT I, s. VII. V. 1537 Savon tuomariksi tullut Jöns Kirjuri ei ollut Jöns Maununpoika, vaan Jöns Eerikinpoika, jk 227; *Lappalainen* 1961 I, 94; *Pirinen* 1982, 481.

VEROTUSJÄRJESTELMÄN MUKAUTUMINEN KASKITALOUTEEN (s. 355–359)

- 1 *REA* 475, 510.
 2 *Kaukiainen* 1970, 78, 93–94.
 3 *Eerik Flemingin maakirjat*, 146–147, 166; *Pirinen* 1945, 261–264.
 4 VA 1: 42; *Pirinen* 1982, 417. Pääveroa käytetään tässä vain vuotuisen veron merkityksessä. *Soininen* 1961, 213 sisällyttää siihen myös kinkerin.
 5 *Pirinen* 1962, 150–151.
 6 VA 1: 11 v., 12 v., 15.
 7 *REA* 521.
 8 Näin *Soininen* 1961, 219.
 9 VA 1: 42–42 v.; *Almquist* 1917, 129–130.
 10 VA 1: 42 v.; 5: 203; 6139: 71 v.–72.
 11 *HFH* 3, 329.

LINNAN TUOTTAMAT RASITUKSET (s. 359–362)

- 1 VA 1: 47; *HFH* 6: 308.
 2 VA 1, 42 v.–43, 48, 49. (Lehdellä 49 r. 2 *halfskatterne* p. o. *helskatterne*.) *Pirinen* 1982, 417–418, jossa koko- ja puoliveroilta kannettavat määrät.
 3 VA 1: 28.
 4 Vrt. *Soininen* 1961, 216–220.
 5 Seuraavassa lähteinä VA 1, VA 6133 sekä *HFH* 3, 277–317.
 6 VA 5, 222.
 7 VA 1: 48; 6133: 1; 6134: 20–20 v.; *HFH* 3, 248–249, 6: 306–308; 8: 42–43.

PAIKALLISHALLINNON RUOKARUOTSIRASITUS (s. 363–364)

- 1 VA 6134: 15–23.
 2 *HFH* 3, 249.
 3 *HFH* 6, 308–309, tuomarin kestityksestä *HFH* 4, 127–128.

VÄISTYVÄ ERÄTALOUS (s. 364–371)

- 1 VA 4: 67.
 2 *Manninen* 1957, 78.
 3 *Nirvi* 1986, 44.

- 4 *Lappalainen* 1967, 20.
- 5 *Lappalainen* 1961 I, 238–241; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 202.
- 6 *Vekara* on tarkoittanut mm. hyljekeihästä, mutta tätä sanaa ei voida ottaa huomioon, kun se tarkoittaa käyriä esinettä ylimalkaan. *Vuorela* 1958, 107; *Vahtola* 1980, 116–118.
- 7 *Poppius* 1957, 681 lukee Ristimäki ja Riitakorpi.
- 8 *FMU* 2597.
- 9 VA 1: 45; 5: 230–232; 6134: 38 v.–39 v.; *Soininen* 1961, 390–393; *Pirinen* 1982, 385–390.
- 10 VA 5: 230–231 v.; *Pirinen* 1982, 81.
- 11 VA 4: 66–66 v.

KASKITALouden KASVAVA MERKITYS (s. 372–376)

- 1 VA 1: 42; 5: 200–201 v.; 6134: 1–1 v.
- 2 *HFH* 3, 277–278.
- 3 *HFH* 6, 312.
- 4 *HFH* 6, 310.

TALONPOIKAISYHTEISKUNNAN SISÄINEN RAKENNE (s. 376–381)

- 1 *Pirinen* 1982, 61.
- 2 *Pirinen* 1982, 62.
- 3 *Pirinen* 1982, 59.
- 4 *Voionmaa* 1915, 178.
- 5 VA 6133a:27; 6144:63.
- 6 *Pirinen* 1982, 50, taulukko 2, joka osoittaa arviokuntien määrän ja kokoverojen prosenttiosuuden neljänneskunnan tarkkuudella.
- 7 *Pirinen* 1982, 85.

ASUTUS JA SEN ALUEELLINEN JAKAUTUMINEN (s. 381–386)

- 1 *Pirinen* 1982, 56, 58 (taulukot).
- 2 *Pirinen* 1982, 21.
- 3 *Pirinen* 1982, 32.
- 4 *Soininen* 1961, 35–39.
- 5 *HFH* 6, 310.
- 6 *Soininen* 1961, 272–388 verrattuna vanhimpaan maakirjaan VA 6133. *Huttunen & Simola* 1986, 43; *Hämynen* 1986, 61–64.
- 7 *Pirinen* 1945, 262.

POHJOIS-SAVON UUDISASUTUS (s. 386–381)

- 1 VA 6147 ja 6151; *Pirinen* 1982, 137–138.
- 2 VA 6133: 97 v.; 6141: 57 v.
- 3 Välivuosina oli tapahtunut yksi arviokunnan jakautuminen ja neljä yhdistymistä, joten lukumäärä v. 1541 oli 137. Prosentti on laskettu siitä.
- 4 *Pirinen* 142, 364. Ilmoitus Maaningalla sijainneesta pellosta on erheellinen. Lähde on tulkittava: Viannankosken päältä”.
- 5 VA 6256:48–55.
- 6 *Pirinen* 1982, 138. Esitys perustuu maakirjojen yksityiskohtaiseen vertailuun. Siirrot ajoittuvat enimmäkseen vuosiin 1550–1552.

SAVOLAISSUKUJEN ALKUPERÄ

ASUTUSVIRRAT NIMIAINEISTON VALOSSA (s. 392–396)

- 1 VA 6133 (Savo), VA 5000 (Viipurin Karjala), ASKO 6 (Käkisalmen Karjala).
- 2 *Gebhard* 1889, 5–14.
- 3 *Lappalainen* 1970–71 I, 205–237. Hyväksyen mainittu *Pirinen* 1982, 118, 126, 131.
- 4 *Rosén* 1936, 75–77 I, *Rosén* 1945, 15–17; *Paloposki* 1966, 101–107; *Kaukiainen* 1970, 51–53; *Ylönen* 1976, 67–91.
- 5 Näin *Ylönen* 1957, 150–152.
- 6 *Pirinen* 1982, 218–275 sekä sukunimiliite 1 a s. 750–764.

SUUR-SAVON RINTAMAAN SAVOLAISET (s. 396–400)

- 1 *Kettunen* 1930, 187.
- 2 *Nissilä* 1980; *Vahtola* 1983.
- 3 Tullinen ei voi johtua Tertullianuksesta, sillä Tertullianus ei ollut kirkon kalenterissa oleva pyhimysnimi. Vrt. *Mikkonen & Paikkala* 1985, 806.
- 4 *Rosén* 1945, 12–13. Tieto on jonkin verran liioiteltu. Seuraavassa esitetään eräitä Suur-Lappeelta tulleita ortodoksisnimisiä sukuja.

SUUR-SAVON SUVUT MAAKUNTARAJAT YLITTÄVÄSSÄ LIIKEHDINNÄSSÄ (s. 400–402)

- 1 *Mikkonen & Paikkalan* 1985 ilmoittamien lisäksi *BFH* 1, 51, 59; *FMU* 3189, 3510, 3616.
- 2 *FMU* 3189; *BFH* 1, 8, 33, 88, 95, 97, 100; *Ylönen* 1976, 91.
- 3 *FMU* 3001 (s. 93); *Voionmaa* 1924, 13–14; *Vahtola* 1980, 32, 97–99.
- 4 *Kettunen* 1930, 151–154. *Ojansuu* 1915, 4–5 arvelee, että Kaakkois-Hämeen tuomiokirjalla on ollut savolainen kirjuri. Tämä on aivan epätodennäköistä sen perusteella, mitä tiedetään tämän käsikirjoituksen synnystä. *Pirinen* 1947, 69–80.
- 5 *Rosén* 1936, 75–76; *Rosén* 1945, 12–14; *Rosén* 1960, 119–121; *Kaukiainen* 1970, 53–54; *Kepsu* 1981, 267–268. *Rosénin* savolaisiksi ilmoittamat nimet tavataan yhtä lukuunottamatta myös Karjalasta, *Kepsun* mainitsemat ovat Mäntyharjun karjalaisesta osasta; vain Nykänen ja Vitikainen liittyvät Savoan.
- 6 *Kettunen* 1930, 154–162, 164–167; *Ylönen* 1976, 91–92; *Favorin* s. a., 31–38. Ylösen savolaisiksi esittämillä suvuilla ei ole perusteita. Itkoset tavataan varhaisemmin Jämskestä ja Taipalsaarelta eivätkä Peuhkuriset kuulu Savon varhaisimpiin sukuihin. *J. V. Itkonen* 1987, 16–18.

SÄÄMINGIN SAVOLAISET (s. 403–406)

- 1 *Gebhard* 1889, 11–13; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 113–123.
- 2 ASKO 6, 146, 148, 159, 163, 184; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 120.
- 3 *Kettunen* 1930, 139.

POHJOISEN REUNA-ALUEEN SAVOLAISET (s. 406–409)

1 *Kettunen* 1930, 127–129.

2 *Soininen* 1954, 37–42; *Lappalainen* 1970–71 I: 1, 138–139. *Gebhard* 1889, 11–12 pitää koko Rantasalmen asutusta laatokankarjalaisena.

3 *BKVL* I, 35.

4 VA 6133: 73; *Wegelius* 1878, 131–132; *Pirinen* 1982, 310.